

ТЕМА 5. СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ РУХ В УКРАЇНІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX ст.

Основні тенденції розвитку українського руху в другій половині XIX ст.

У цей період як в Європі, так і в Україні відбувалося організаційне оформлення і вироблення ідейних основ національно-визвольних рухів.

Прагнення українських діячів змінити існуючий лад на справедливий, покращити життя народу в цілому; як і в європейських визвольних рухах, головна увага зосереджувалася навколо трьох напрямків: національного, загальнодемократичного і соціального.

Перед українським рухом стояла проблема вироблення збалансованої у національній, загальнодемократичній і соціальній площинах політичної платформи, що була б прийнятною для більшості прошарків українського суспільства.

Одночасно з виробленням політичних програм відбувалися пошуки організаційних форм українського руху.

Хлопоманство

Хлопоманство — кількісно невелике відгалуження українського культурно-національного руху другої половини XIX ст., що об'єднувало представників ліберальної інтелігенції, які виступали за зближення із селянством.

Діяльність хлопоманів

Основні форми діяльності	Культурно-освітня діяльність, вивчення побуту, звичаїв поетичної творчості українського народу. Видавали рукописний журнал і заснували підпільну українську школу
Кінцева стратегічна мета	Ліквідація царизму, кріпацтва, установлення демократичної республіки на основі зміцнення добровільного співжиття росіян, українців і поляків
1863 р. у зв'язку з репресіями царизму діяльність хлопоманів та їхніх гуртків (громад) припинилася	

Польське повстання 1863—1864 рр.

Польське повстання — збройна спроба польських патріотичних сил звільнити свою країну з-під влади Російської імперії.

Назва	Характеристика
Передумови	Успіхи, досягнуті італійцями у визволенні й об'єднанні своєї країни Зростання демократичних сил в європейських країнах Діяльність таємних радикальних організацій у Росії
Причини	Прагнення передової частини польського суспільства здобути національну незалежність і відновити втрачену державність
Мета	Рівність усіх громадян без різниці віри і роду, походження і стану. Передача у власність селянам наділів із державною компенсацією їхньої вартості поміщикам
Перебіг	Повстання розпочалося на теренах Царства Польського в ніч на 11 січня 1863 р., швидко перекинулося в Литву, Білорусію та Правобережну Україну, протрималося менше ніж місяць і було жорстко придушене
Історичне значення	Повстання було найбільш масовим і демократичним з усіх польських повстань XIX ст. Сприяло зростанню національної свідомості дедалі ширших верств польського суспільства

Причини зміни ставлення російської влади до українського руху і видання Валуєвського циркуляра

Недавні події польського повстання 1863—1864 рр. Незважаючи на лояльність українців до царського режиму, українських рух сприймався як «польська інтрига», спрямована проти російської влади.

Розгортання нелегальної діяльності різних опозиційних царизмові організацій («Земля і воля» та ін.), що розповсюджували заборонену літературу і підбурювали невдоволених реформою 1861 р. селян до виступу

Стрімке зростання кількості україномовної наукової, навчальної і релігійної літератури, що сприяло відродженню «малороссийской народности» та «южнорусского сепаратизма».

Періодизація розвитку громадівського руху

Період, дата	Діяльність		Друкований орган
	Форма	Зміст	
I. 1859— 1863 рр.	Легальна	Дослідження української культури і мови	Журнал «Основа»
II. Кінець 1860— 1875 рр.	Напівлегальна	Наукова українознавча діяльність російською мовою	Газета «Киевский телеграф»
III. 1875— 1890 рр.	Нелегальна	Пошуки форм легальної діяльності й перенесення центру політичної боротьби до Галичини (ідея «галицького П'ємонту» В. Антоновича)	Журнал «Киевская старина»

Діяльність Південно-Західного відділу Імператорського Російського географічного товариства

Назва	Характеристика
-------	----------------

Передумови відкриття	Військове відомство в умовах загострення міжнародного становища потребувало інформації, необхідної для складання детальних топографічних карт Щоденні потреби органів влади, пов'язані з реалізацією селянської реформи 1861 р. Зосередження в Києві значних наукових сил: тут діяли Комісія по розгляду давніх актів, Комісія по опису губерній Київського освітнього округу
Відкриття	13 лютого 1873 р. в Києві відбулося урочисте відкриття Південно-Західного відділу Імператорського Російського географічного товариства. Головою відділу було обрано Г. Галагана, управителем справ — П. Чубинського. Друкований орган: «Записки Юго-Западного отдела». У відділі працювало 76 дійсних членів
Діяльність відділу	1874 р. вперше було проведено одноденний перепис населення Києва Проведення в серпні 1874 р. III Археологічного з'їзду Створення етнографічного музею, бібліотеки та архіву Активна видавнича діяльність: опубліковано сім томів «Трудов Юго-Западной экспедиции», два томи «Записок Юго-Западного отдела», видано три збірки праць М. Максимовича тощо Березень 1875 р. Відділ брав участь у географічному конгресі та виставці в Парижі
Ліквідація	Червень 1876 р. На підставі Емського указу відділ було ліквідовано

Емський указ

Емський указ — розпорядження російського імператора Олександра II, підписане 18 травня 1876 р. у німецькому місті Емс і спрямоване проти українського національно-культурного руху.

Назва	Характеристика
-------	----------------

Забороняв	Ввозити з-за кордону будь-які книжки українською мовою Видавати українською мовою оригінальні твори, тексти п'єс для театральних вистав і нот, крім історичних пам'яток із збереженням правопису оригіналу Робити переклади українською мовою з інших мов Ставити сценічні вистави і влаштовувати публічні читання українською мовою Діяльність театральних труп із суто українським репертуаром Видання газети «Киевский телеграф», за шкідливий вплив і залучення до діяльності неблагонадійних осіб Діяльність у Києві Південно-Західного відділу Імператорського Російського географічного товариства Викладання в початкових школах українською мовою і предписував вилучати з бібліотек українські книжки В'їзд у південні губернії і столиці М. Драгоманова, П. Чубинського і вислання їх «з краю» під таємний нагляд як невиправних і небезпечних агітаторів
Наслідки указу для українського руху	Обмежував засоби, за допомогою яких можна було впливати на пробудження національної свідомості українського народу Стримував розвиток української культури Призвів до дезорганізації на певний час українського руху в Наддніпрянщині, але не до його припинення

Історичне значення громадівського руху

Наукова діяльність громадівців заклала основи української науки.

Громадівці справили чималий вплив на розвиток українського руху в Західній Україні.

Завершили об'єднання двох регіональних течій українського руху в Російській імперії: лівобережного, що починався з відродження на Слобожанщині й продовжував свої традиції в Кирило-Мефодіївському братстві, та правобережного, що укоренився в «українській школі» польської літератури і знайшов продовження в діяльності хлопоманів.

Громадівці своїми плідними дослідженнями з історії, етнографії, статистики і мовознавства довели, що українство має глибоке історичне коріння, чіткі етнічні особливості й окреслені етнічні межі. Цим вони підвели українських рух до необхідності сформулювати і розробити політичну програму.

Забезпечили наступність поколінь в українському русі (кирило-мефодіївці та інші організації, що розпочали активну діяльність у 90-ті рр. XIX ст.).

Діяльність братства тарасівців

Братство тарасівців — українська таємна організація, заснована групою українських студентів улітку 1892 р. на могилі Т. Шевченка в Каневі.

Назва	Характеристика
Основні ідейні засади	Українці є окремою нацією Як і кожна нація, українці потребують національної волі для праці й поступу Повна автономія України (на той час висунути це гасло не наважувався ніхто) Єдність українського народу (це гасло стало зародком майбутньої ідеї соборності Української держави) Негативне ставлення до українофільства (культурництва), але визнання при цьому його користі для національного руху Радикалізм і екстремізм щодо відступників Необхідність створення українських шкіл

	Боротьба за використання української мови в школі, державних установах та родині
Принцип діяльності	Братство було створене за принципом таємної організації і поділялося на «п'ятірки», які в середині 90-х рр. XIX ст. діяли в Харкові, Одесі, Катеринославі, Полтаві, Чернігові та деяких інших містах
Форми діяльності	Члени братства проводили в основному організаційно-виховну роботу, спрямовану на формування національної самосвідомості
Історичне значення	Перша українська група, яка чітко висловила свої політичні вимоги, започаткувавши цим період політизації українського руху в Наддніпрянщині Діяльність братства знайшла продовження в студентських громадах, а найбільше в харківській, з якої згодом постала перша в Наддніпрянщині українська політична партія — Революційна українська партія Братство сприяло вихованню історичних діячів, з якими пов'язаний подальший українських рух і, зокрема, перші кроки українського націоналізму як окремої політичної течії

Основні напрямки українського руху в 60—90-х рр. XIX ст. на західноукраїнських землях

Напрямок	Характеристика
Москвофіли	Приєднання західноукраїнських земель до Росії Заперечення існування окремої української нації, у результаті цього — необхідності боротьби за створення незалежної держави Ігнорування української мови
Старорусини	Окремішність руського населення Галичини, що вирізняється візантійською літературою, юліанським календарем, кириличним алфавітом тощо

	Єдність слов'янських народів від Карпат до Уралу Створення «язичія» — мішанини народної, старослов'янської, польської та російської мов Антипольська спрямованість
Народовці	Єдність усіх українських земель, необхідність об'єднання їх у єдину державу Розвиток єдиної української мови Галицькі русини — це українці Спрямованість діяльності на пробудження національної свідомості галицьких русинів
Радикали	Боротьба за національне і соціальне визволення українського народу Створення першої української політичної партії — Русько-української радикальної партії (РУРП) Возз'єднання усіх українських земель у єдину державу Зменшення ролі та впливу церкви на життя суспільства і національно-визвольний рух

Основні причини домінування старорусинського напрямку в українському русі Східної Галичини в 50—70-х рр. XIX ст.

Посилення польських позицій у Східній Галичині, зневіра русинів у справедливості австрійського цісаря.

Зневіра прибічників руху у власних силах спричинила пошук надійної опори в боротьбі за свої права. Такою опорою вбачалася Росія.

Поширення у 60—80-х рр. XIX ст. серед значної частини галицьких селян наївної віри в російського царя, який вижене євреїв, покарає поляків, відбере землю у панів і роздасть її селянам.

Досить консервативний характер усього українського суспільства в Східній Галичині.

Дієва допомога росіян австрійській владі в придушенні угорської революції 1848—1849 рр. спричинила поширення поглядів, що росіяни — це близькі й зрозумілі люди і, разом із цим, могутня сила.

Поширення ідеї панславізму — про особливу роль слов'ян в історії і необхідність їх об'єднання в єдину державу.

Падіння авторитету імперської влади після поразок австрійців у війнах 1859 і 1866 рр.

Загострення відносин між Австро-Угорщиною та Росією.

Діяльність москвофілів і народовців у Східній Галичині у 60-х — першій половині 70-х рр. XIX ст.

Москвофіли	Народовці
На хвилі зростання антипольських настроїв перебрали на себе керівництво в громадсько-культурних установах Львова — Ставропігійному інституті, Народному домі, Галицько-Руській матиці та «Руській бесіді», заснованій народовцями 1861 р. Розгорнули широку культурно-просвітницьку діяльність: створювали читальні, бібліотеки, школи, кооперативи, різноманітні товариства, вели боротьбу проти пияцтва Започаткували видання серії популярних книжок для селян «язичієм» 1870 р. заснували свою політичну організацію — Руську раду, яка мала захищати права та інтереси українців Галичини	Розпочали свою діяльність зі спроб заснувати власні періодичні видання і створити українські громади (на зразок Київської громади) зі студентів та старшокласників Львова. 1863 р. у Львові було засновано першу таємну громаду «Молода Русь» Видавали журнали «Вечорниці», «Мета», «Нива», «Русалка» Розпочали створення власної мережі культурно-освітніх установ. 1861 р. було засновано «Руську бесіду», а згодом її театр 1868 р. створили культурно-освітнє товариство «Просвіта», яке повинне було своєю діяльністю «заложити будучність нашої народності» 1873 р. створили у Львові Літературне товариство ім. Т. Шевченка

Створили потужну видавничу базу. Видавали журнал «Слово» (орган Руської ради), газету «Руська рада»	
--	--

Діяльність галицьких народовців у другій половині 70 — 80-х рр. XIX ст.

Дата	Подія
1879 р.	Заснування газети для селян «Батьківщина» (головний редактор Ю. Романчук)
1880 р.	Заснування щоденної української газети «Діло», на противагу старорусинському журналу «Слово» (головний редактор В. Барвінський). Скликання у Львові перших українських масових зборів (віча), на яких обговорювалося становище і потреби українського суспільства
1882 р.	Укладення угоди між старорусинами і народовцями, що визначала принципи узгодженої діяльності у справах «спільних усім русинам»
1885 р.	Заснування власної політичної організації «Народна рада» (перші збори відбулися 2 лютого 1888 р.)

Радикальна течія в українському русі Галичини

Дата	Подія
1876 р.	М. Павлик та І. Франко почали редагувати журнал «Друг». Відмовилися від «язичія», на якому він видавався раніше, і перейшли на народну українську говірку
1877—1878 рр.	Судовий процес проти І. Франка та його товаришів за звинуваченнями в здійсненні підривної діяльності через пропаганду соціалістичних ідей
1880 р.	Створення першої української політичної партії — РУРП

1895 р.	Уперше у книзі Ю. Бачинського «Ukraina irredenta» («Україна уярмлена») висунуто й аргументовано постулат єдиності українських земель і політичної самостійності України
---------	---

«Нова ера» в україно-польських відносинах у Галичині та її наслідки

«Нова ера» — україно-польське порозуміння, досягнуте в Галичині 1890 р. під тиском віденської та київської сторін.

Назва	Характеристика
Цілі політики «нової ери»	Австро-угорський уряд серйозно зацікавився українським рухом у Наддніпрянщині, сподіваючись за його підтримки відірвати Україну від Росії. Для цього він намагався зупинити польсько-українське протистояння у Галичині й показати себе захисником українців
Цілі політики «нової ери»	Деякі керівники Київської громади (Антонович, Кониський та ін.) намагалися схилити на бік української справи керівні кола Австро-Угорщини, щоб здобути нові національно-культурні права для галицьких українців і реалізувати свою ідею перетворення Галичини на «український П'ємонт»
Результати і наслідки політики «нової ери»	Відкриття кафедри української історії (мала назву кафедри історії Східної Європи) у Львівському університеті, яку очолив М. Грушевський Перетворення літературного товариства ім. Т. Шевченка на наукове з державною субсидією Надання українському фонетичному правопису статусу офіційного і впровадження його в шкільні підручники, поширення принципу двомовності на низку учительських семінарій Створення ощадного товариства «Дністер» (1892 р.) для українського населення Поява низки урядових розпоряджень про підтвердження прав або розширення сфери вжитку української мови в

	урядових установах, відкриття для українців мирного доступу до державних посад Прискорення структуризації українського політичного життя в Галичині: розмежування і розкол в українському русі на прихильників і противників «новоерівської» політики
--	---